

Posudek na disertační práci J. Maříka
Zázemí raně středověkého hradiště v Libici nad Cidlinou
Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Univerzita Karlova v Praze, 2007.

Disertační práce J. Maříka pojednává o zázemí hradiště v Libici nad Cidlinou. Je složena z textové a obrazové části. Předložený text (172 stran rkp) se může na první pohled jevit jako poměrně rozsáhlý, více než polovinu však tvoří katalog archeologických sond a hrobů, soupis literatury, abstrakt a jiné doprovodné informace. Obrazové přílohy jsou rozděleny na 69 obrázků a 99 tabulek.

Mám-li analyzovat strukturu práce, musím bohužel začít tím, co mi v ní schází. Je to obligatorní úvod, v němž by autor jasně a přesně definoval cíle a pohnutky, které ho k sepsání díla vedly. Ještě více však postrádám metodologickou kapitolu, která musí být součástí každé vědecké práce, a zvláště moderní práce archeologické. Nejde o plané teoretizování, ale o jasný popis cesty, kterou se chce badatel ubírat od vytyčení relevantních otázek k odpovědím na ně. Podceňování metodologického základu je bohužel neblahým jevem, který je stále příznačný pro středoevropskou archeologii (raného středověku) a oslabuje její pozici mezi svěbytnými a emancipovanými vědami.

Úvod je v práci J. Maříka nahrazen kapitolou s odkazy na definice zázemí raně středověkých center, které se objevují ve stávající literatuře. Následuje stručný popis základního dělení práce, která má mít dvě části - jednu o vlastním hradišti s aglomerací a druhou o jeho širším okolí (23x24 km). Širší okolí, později nazývané též „sledované území“, definuje Mařík třemi kritérii, která pouze vyjmenovává, avšak podrobněji nespecifikuje. Jak vyplývá z následujícího textu, jsou obě témata pojednána velmi asymetricky. Aglomeraci je věnováno 133 stran, zatímco širšímu okolí/sledovanému území jen 10 stran. Z textu není bohužel jasné, které z obou území (aglomerace x „širší okolí“) považoval autor v počáteční fázi své práce za vlastní hospodářské zázemí Libice, a zda nemůže jít např. o dva hypotetické modely, které proti sobě testuje (v závěru autor konstatuje, že se podstatná část hospodářského zázemí nacházela ve vzdálenosti několika kilometrů od hradiště, tedy převážně uvnitř aglomerace, kterou sám definoval jako kruh o poloměru dvou kilometrů okolo centra).

Následující stránky jsou již věnovány vlastní libické aglomeraci. Popisuje její topografii a přírodní podmínky. Zde se poprvé setkáme i s kapitolou o údolní nivě, která se v textu v různých obměnách zopakuje ještě dvakrát (kap. 2.2, 6.6 a 12.2). To nese svědčí o dobře promyšlené struktuře textu. Na podkladě archeobotanických a palynologických analýz se autor pokouší charakterizovat vegetaci v okolí raně středověké Libice. Větší pozornost věnuje „lesnímu managementu“, k němuž však nemá na Libici dostatek dokladů a vypomáhá si proto příklady z jiných oblastí i období.

Další oddíl nese název „Základní chronologické horizonty vývoje libické aglomerace“. Jedná se o důležitou část textu, která slouží autorovi jako východisko pro následující kapitoly, v nichž mj. datuje nálezy z jednotlivých sond a hrobů. Již samotný fakt, že chronologie musí být řešena v práci, která je věnována zcela jinému tématu (zázemí hradiska), svědčí o problémech, které jsou s datací archeologických nálezů spojeny. I když J. Mařík upozorňuje na některé důležité terénní situace, z nichž část sám prozkoumal a které mohou upřesnit datování archeologických nálezů na Libici, nejsem s celkovým vyzněním kapitoly spokojen. Problémy se týkají především keramiky, která je hlavním médiem, jež archeologům zprostředkovává v sídlištních kontextech chronologickou informaci. Chybí zde především archeologická analýza keramiky (ve smyslu metody E. Neustupného), tedy definice podstatných kvalit i entit a deskriptivní systém (Jde např. o identifikaci relevantních nálezových celků – k této problematice hyperkriticky např. S. Vencel – o něž se můžeme při vytváření vývojových schémat opřít. Je z chronologického hlediska stejně významná výplň

příkopu v sondě 28, obsah zahluobených objektů na Volkově poli z výzkumu A. Bartoškové či „středohradištní“ vrstva překrytá navážkou na šiji mezi akropolí a předhradím? A proč? To jsou otázky, kterými se doktorand nezabýval.). Postrádám také kvantifikaci údajů o keramice a přinejmenším základní statistické zpracování, které i sám autor považuje za „*velice perspektivní*“. Je těžko pochopitelné, proč místo vyhodnocení vlastního libického materiálu jen popisuje a komentuje výsledky práce M. Šolleho na Kouřimi. Svě závěry o vývoji keramiky na Libici, které mohou být nakrásně i správné, tak autor nemůže doložit, a proto zůstávají na úrovni pouhých neověřitelných tvrzení. Příkladem mohou být vývalky na podhrdlí, které autor považuje ve shodě s A. Bartoškovou (PA XCI/2, 2000), resp. J. Justovou (z její práce z roku 1992 Bartošková vychází) za středohradištní, a ryté šroubovice, které by měly být mladohradištní. Vývalky na plecích nádob však prý nezmizely ani v mladohradištním období a použití jednoduchého rydla v kombinaci s hřebenem se údajně objevuje již v mladší fázi středohradištního období (viz Bartošková, A. 2000, PA XCI/1, str. 333). Tyto přesahy spolu s působením postdepozičních procesů jsou jasným argumentem pro aplikaci kvantitativních a statistických metod při datování sídlištních keramických souborů, která v kapitole o chronologii chybí. Ještě více problémů je spojeno s absolutním vročením vývojových fází hradiště. Datování počátků hradiště řeší J. Mařík vágním odkazem na pozdně velkomoravské šperky z libických hrobů. V této souvislosti je nutné upozornit na významné posuny uvnitř velkomoravské chronologie a novou diskuzi, která se o ní teprve rozbíhá (např. Ungerman 2005, AR LVII/4). Další z chronologických opor má být středočeská keramika s kalichovitou profilací. Ani v tomto případě autor nezmiňuje bouřlivou debatu o jejím datování, která plnila stránky odborného tisku (mezi mnohými např. AR LIV/3 - Boháčová, Čiháková, Frolík), i když časové rozpětí jejího výskytu, které udává (první třetina až polovina 10. stol.), je natolik široké, že pojalo různé varianty jejího datování. Maříkovo konstatování, že se tato keramika „*relativně často objevuje v souborech libické mladohradištní keramiky*“, má navíc vzhledem k výše zmiňované absenci kvantitativních údajů o keramických souborech z Libice jen velmi omezenou hodnotu. V této kapitole se dopouští i metodologicky nepřipustné tzv. smíšené argumentace, při níž kombinuje výpovědi archeologických a historických pramenů (viz diskuze o zániku hradiska na str. 21).

Až za chronologickou částí práce následuje trochu nelogicky „Archeologická mapa libické aglomerace“, na níž jsou evidovány všechny archeologické výzkumy v libické aglomeraci (na jednotlivé sondy a jejich číslování J. Mařík odkazuje již v předcházejících částech textu, aniž by čtenáře upozornil, že je může na mapě nalézt). Jedná se bezesporu o jednu z nejhodnotnějších částí disertace, v níž diplomant prokázal schopnost práce s moderními informačními technologiemi (GIS) i systematický přístup při vyhodnocení starších výzkumů, jejichž dokumentace nedosahuje zdaleka standardů dnešní doby.

Těžiště práce leží v kapitole 6, která je nazvaná „Osídlení mimo opevněný areál“. Je rozdělena do několika částí: Pravý břeh, Levý břeh, Osídlení říční nivy, Niva a její osídlení, Pohřebiště. Pomineme-li nelogičnost číslování kapitol (hierarchicky nadřazená kapitola Pohřebiště je číslována jako 6.7.; hierarchicky podřazená kapitola U cukrovaru je číslována jako 6.8 – místo 6.7.2, což znesnadňuje orientaci v textu), absenci nadpisu jedné kapitoly (6.2. Sondy mimo opevněný areál) a fakt, že subkapitola 6.6. „Niva a její osídlení“ do této části disertace zjevně nepatří, získává čtenář velmi detailní přehled o všech archeologických aktivitách, které proběhly v nejbližším okolí libického hradiska. Každá část aglomerace je nejdříve stručně charakterizována, a poté jsou přehledně popsány výsledky archeologických prací, které tam proběhly. Bohužel jejich deskripce není jednotná, takže popis sond z pravého břehu Cidliny a hrobů z celé aglomerace je formalizován, zatímco sídliště z levého břehu a z nivy popisuje autor běžným vázaným textem. U popisu sond autor odkazuje na tabulky, kde jsou vyobrazeny nálezy a terénní plány. Bohužel se zde nevyhnul chybám, které jeho úsilí znehodnocují, znejišťují čtenáře a znepríjemňují jim práci s textem: např. u sondy 27 se

v textu objevuje odkaz na tabulku 88, kde je ovšem vyobrazena sonda 31b a 31c; u sondy 31a není v textu číslo tabulky s nálezy a terénními plány vůbec uvedeno, ačkoli v přílohách tato sonda figuruje (tab. 89); v textu je objekt 1 ze sondy 31a charakterizován jako „bez nálezů“, ale na tabulce 89 jsou pod nadpisem „sonda 31a, objekt 1“ vyobrazeny tři keramické fragmenty. Jako problematické vidím i datování osídlení z jednotlivých sond na základě keramiky, jejíž chronologické schéma nebylo řádně vyargumentováno (viz výše). Zcela konkrétně lze zpochybnit např. Maříkovo tvrzení, že keramické nálezy z levého břehu Cidliny jsou „datované téměř výhradně do mladohradištního období“. Dle mého názoru tomu odporuje např. celá nádoba, která je vyobrazena na tabulce 98/2 pod nadpisem „Kanin objekt 4/68“ a která nese znaky středohradištního (hřebenová výzdoba, jednoduše profilovaný okraj), ne-li dokonce starohradištního období. Nemohu sice vyloučit, že podobné keramické znaky přežívají na Libici i do mladohradištní fáze (neznám libickou keramiku z autopsie), doktorand však nepřináší o takovém vývojovém schématu žádné doklady.

Následuje velký oddíl o pohřebištích v libické aglomeraci. Jsou v něm pojednány velikosti a úpravy hrobových jam, pohřební ritus i jednotlivé kategorie milodarů. V práci citelně chybí jeho pandán věnovaný sídlištním nálezům, i když o nich doktorand disponoval podstatně menším množstvím informací. Vyhodnocení archeologických pramenů se tak jeví jako nevyvážené.

Kapitola 10 by mohla být nejzajímavější částí celé práce. J. Mařík se v ní pokouší odhadnout potřeby libické aglomerace a potenciál krajiny pro jejich uspokojování. V zásadě správně chce vycházet z demografické analýzy a odhadu počtu obyvatel raně středověké Libice. Číslo, ke kterým dochází, se stávají základem pro veškeré další výpočty (např. rozsah zemědělské plochy nutné pro zásobování obyvatelstva). Bohužel míra nejistoty při těchto odhadech (tuto nejistotu sám autor paradoxně připouští /viz str. 128/ i nepřipouští zároveň – viz také závěr práce na str. 147 „... mohl být se značnou mírou přesnosti rekonstruován i původní rozsah pohřebišť, který se stal východiskem pro odhad počtu obyvatel aglomerace“) je natolik vysoká, že činí jeho závěry z podstaty nedůvěryhodnými. Jako příklad lze uvést pohřebiště v prostoru dnešní katolické fary, kde bylo objeveno 5 hrobů, z nichž minimálně tři byly autorem jednoho z výzkumů (R. Turek) původně označeny za recentní. Na základě těchto pěti hrobů dochází J. Mařík k odhadu, že u katolické fary bylo ve třetí fázi raného středověku (mladohradištní/pozdně hradištní) pochováno 1024 jedinců, a to komunitou čítající 165-213 osob (viz obr. 49 a 51). Vysoká míra nejistoty se přenáší i na tři prostorové modely hospodářského zázemí hradiště, kde je navíc znásobena různými teoretickými odhady produkčních možností lesů a polí. Je otázka, zda vytvořené modely mají za těchto podmínek vůbec nějakou výpovědní hodnotu.

V další kapitole se doktorand zaměřil na nerostné suroviny, zpracovávané v Libici. Pozoruhodná je informace o tavení stříbra a zlata na libickém předhradí, která ovšem není doprovázena žádnou citací ani vyobrazením keramických střepů s nataveninami (střep z obr. 56 pochází z nejasných důvodů z jiné lokality - Oldříš).

Poslední, rozsahem nevelká (10 stran) kapitola se věnuje "sledovanému území"/zázemí (?), kde lze na ploše 23x24 km podle J. Maříka „předpokládat existenci bezprostředního ekonomického zázemí hradiště“ (str. 135). Na tomto území popisuje opět přírodní podmínky a opět nivu, tentokrát labskou. Sumarizuje raně středověké nálezy z dané oblasti. Nakonec dochází k závěru, který je rafinovaně ukryt v subkapitole s názvem „Zázemí hradiště a písemné prameny“, že potřeby hradiště mohly být zajištěny přímo v rámci libické sídelní aglomerace (tzn. v okruhu 2-4 km).

Ve stručném závěru (tři a půl strany) shrnuje doktorand své výsledky. Následuje anglický, resp. český abstrakt a seznam literatury.

Obrazové přílohy (hlavně plány, mapy a prostorové modely) jsou většinou na velice dobré úrovni, což souvisí s moderními počítačovými technologiemi, které J. Mařík využívá při své

práci. Orientace v obrázcích je bohužel znesnadněna skutečností, že jejich popisky nejsou umístěny pod nimi, ale ve zvláštním seznamu před obrazovou přílohou. U tabulek (druhá kategorie obrazové dokumentace) dokonce chybí popisky úplně, takže čtenář neví, odkud nálezy na nich vyobrazené pocházejí. Pokud to chce zjistit, neobejde se bez zdlouhavého listování katalogem.

Práci bohužel provází relativně velké množství překlepů a prohřešků proti české syntaxi, což je nejvíce patrné v závěru a v seznamu literatury. Text není graficky dobře zpracován. Nadpisy hlavních kapitol nejsou odlišeny fontem ani velikostí písma od názvů podkapitol, a dokonce jsou někdy umístěny na konci stránky (např. kap. 10). Tyto nedostatky značně ztěžují orientaci v textu.

Přes výtky, které byly shrnuty v oponentském posudku, jsem přesvědčen, že se předložená práce může stát podkladem doktorského řízení. K tomuto závěru mě opravňuje především heuristická píle doktoranda, s níž systematicky shromáždil veškeré dostupné informace o archeologických výzkumech v libické aglomeraci, která patří k našim nejvýznamnějším raně středověkým památkám. Vytvořil tak cennou datovou bázi, která se může stát dobrým východiskem všech dalších úvah o této důležité lokalitě.

Jiří Macháček